

Методика шкільного вивчення поезії Івана Драча

У статті розглядається методика вивчення творчого доробку І.Драча в школі, пропонуються новітні педагогічні прийоми аналізу його текстів, що їх передбачено шкільною програмою. Акцентується психолого-педагогічний аспект сприйняття творчості поета, етапи вивчення, специфіка аналітичної роботи над текстом.

Ключові слова: *шкільна програма, художній світ, аспект сприйняття, аналітична робота, національна модель, жанр, поетика, структура твору.*

Tetyana Skuratko Specifics of school reading of I.Drach's poetry

The article deals with the method of study of creative works by I.Drach at school, the newest pedagogical receptions of analysis of his texts are offered, that they are in the school program. There are accented psychologacal-pedagogical aspect of perception of creation of poet, stages of study, specific of analytical prosecution of text.

Keywords: *school program, artistic world, aspect of perception, analytical work, national model, genre, poetics, structure of work.*

Сучасні шкільні програми з української літератури пропонують вивчення поетичного доробку Івана Драча у 11 класі під таким кутом зору: «Іван Драч. Розповідь про письменника. Самобутність, індивідуальна неповторність таланту поета. «Балада про соняшник», «Етюд про хліб». «Чорнобильська мадонна». Складність образів поеми. Своєрідність композиції [Українська література. 5 - 11 кл. Програма: 2009].

Творчий портрет митця доволі повно відображений у працях Миколи Ільницького, Миколи Жулинського, Миколи Ткачука, Володимира Моренця, Людмили Таран, Лариси Масенко та ін., методично кваліфіковано адаптованих для потреб вчителя української літератури. Тому акцентуємо увагу лише на певних деталях, що, на наш погляд, сприяє повнішому уявленню про поетичний світ митця.

Заздалегідь пропонуємо учням ознайомитися з літературними портретами Івана Драча, в яких висвітлено життєвий і творчий шлях митця.

Підсумуйте прочитане: Що вас вразило в життєвій і творчій долі Івана Драча? Що знаєте про громадянську діяльність поета? На які періоди можна поділити творчість Івана Драча? Схарактеризуйте специфіку його творчої манери письма. В чому полягає мистецьке кредо митця? В яких творах воно висловлене? Які актуальні питання доби порушив митець у поемі «Ніж у сонці»?

Творчість Івана Драча містить надзвичайно вдячний з погляду психології сприйняття елемент загадковості. Саме він здатний зацікавити учнів. Багатий ілюстративний матеріал знайдемо в нього і для опанування нових віянь у поезії ХХ століття, для розширення учнівських знань із теорії літератури: тут і верлібр, і своєрідна ліризована балада, і драматична поема в новій модифікації, і кіноповість; та й жанрову самотність інших форм автор іноді сам позначає підзаголовками (симфонія, пісня, колаж).

Характерною рисою поетичного епосу Івана Драча є інтелектуальний струмінь, раціональне навантаження, збагачення філософським змістом, поглиблення ліризму, психологізму, автор вдається до образів умовного, фантастичного світу, що відбивається на структурі поем, способах розкриття характеру героїв та засобах і художньої виразності. Широко впроваджує поет елементи народнопоетичної творчості, діалоги, як дієвий компонент сюжету. Тому надзвичайно важливо, щоб одинадцятикласники зуміли проникнути у художній світ митця, збагнути його неповторний стиль, стиль модерніста, який у тісних рамках «естетичного традиціоналізму» (Ю. Івакін) уже не міг себе проявити, а тому вдається до «мускулястого» метафоричного стилю, до асоціативного письма, тобто до прийому співвіднесеності, перенесення, поєднання і об'єднання різних понять, явищ, образів, навіть віддалених між собою, щоб таким чином якнайповніше художньо збагнути світ у його найрізноманітніших зв'язках і взаємозалежностях. Поняття універсальності – одне з головних в естетиці поета, переконаного, що сучасна лірика повинна охоплювати світ у всіх масштабах – від безконечно великого до безкінечно малого, від зоряних галактик до вогника світлячка.

Тому у своїх поезіях І. Драч прагнув зблизити віддалені предмети та явища, поєднати образи, накладаючи їх один на одного, ігноруючи елементарним «сміслом». Поет немовби дивиться на предмет з десяти точок зору, споглядає на нього з десяти перспектив, то знизу, то зверху, то зсередини. Нерідко виникає враження немовби навмисного нагромодження деталей, що з'являються одна за одною, одна поруч з іншою, пересікаючись і відбиваючись одна від одної, отак кристалізуючи текст, відтворюючи його прихований смисл. Він творив поезію зорових образів. Звідси його улюблений прийом – кіномонтажне поєднання кадрів, монтажна композиція творів, тобто окремі рядки і фрагменти його поезій пов'язані між собою і взаємодіють за принципом монтажу.

Улюблений прийом Драча – ефект здивування, несподіване бачення світу, людей, предметів, явищ. Але здивування не задля ошелешення, епатажу, а для збентеженості, зачудування. Йдеться про постійний пошук Драчем нового, відчуття непересічності й непроминальності мистецтва слова, бачення у невидимому видиме, у реальному, повсякденному, прозаїчному поетичне, неповторне. Здивування, за Драчем, – це не тільки почуття учуднення, а й певна поетична техніка письма, що пов'язується із миттєво викарбуваним, освітленим предметом, тобто це моментальний знімок явища чи предмета.

І. Драч прагнув оновити художній світ й поезику української лірики, наповнити її сучасністю, модерним мисленням. Через те в його поезіях яскраво відчутна діалектика традицій і новаторства: взаємозв'язок двох основних начал художнього освоєння світу – інтелектуального і фольклорного, засвоєння народно-пісенних традицій; продовження традицій у метриці, системі римування та поетичному синтаксисі, а водночас новаторство в драматизуванні сюжету, жанрово-стильових та міжмистецьких перехрещень, ускладненій асоціативності, емоційно-мислительній поліфонії. Його творчість відкрита новим проблемно-тематичних площинам, документальності, фрагментарності дії, введенням у художню тканину публіцистичної тональності, полемічності, інтертекстуальності, що розширює художній світ Івана Драча. Жанровими чинниками тут виступають умовність дії, поліфункціональність символів, переплетення реальності з

фантастикою, поетичні передмови, вставні епізоди, ремарки, риторичні і нериторичні монологи персонажів, афористичність вислову, широке залучення документального матеріалу, новелістична побудова окремих розділів, художнє моделювання наукових проблем.

Отже, у поетичній творчості Драча віднайдемо майстерне застосування різноманітних художніх прийомів: довільні пародіювання наукових проблем, пов'язані з дією НТР, комплекс символічних образів, основу яких становить неодноразово повторювана у різних варіантах чорно-біла шахівниця як втілення стереотипу, правильності, штучності, влучне використання фольклорних засобів. Митець у своїх творах по-новому відгукується на щойно народжені проблеми постіндустріального суспільства. Але головна заслуга письменника полягає у тому, що він зумів «пропустити» багатогранну проблематику, покликану до життя цим типом суспільства, через глибоко індивідуалізовані людські долі (хоч, правда, і не позбувся надмірної «прозорості»), через переживання героїв, їх важкі роздуми над своїм буттям.

Тому завданням вчителя є донести до учнів 11 класу особливості індивідуального мислення Драча-модерніста. Вважаємо за доцільне під час вивчення творчості митця-шістдесятника в 11 класі учителеві-словесникові звернутися до передмови І. Дзюби «Народжуйте себе, допоки світу...» для трьохтомника І. Драча [*Драч І 2010: 4*], ключовою тезою якої така характеристика творчого феномену Івана Федоровича: «...незупинний розвиток – без відпочинку, без «тайм-аутів»; невгамовне шукання нової якості; постійне самонародження і самоствордження на щоразу вищому рівні або в інакшій іпостасі, часос, може, і метод спроб та помилок, не без утрат, – найхарактерніша ознака його творчої особистості...» [*Драч І 2010: 4*]. Тому у представленні творчого портрета І. Драча доцільним буде прочитання текстів різних періодів творчості: від першої поетичної збірки «Соняшник» і до кіноповістей, щоб усвідомити, що митець пройшов складний шлях від поезії ліричної і ліро-епічної до поезії драматичної – це шлях по висхідній, який можуть пройти лише поодинокі сміливці. Адже, як зазначив Іван Дзюба, «духовна жага, жадібність до пізнання й переживання світу та випробовування різних «підходів» до нього, енергія самотворення притаманні Іванові

Драчеві такою мірою, як небагато кому в українській літературі» [Драч I 2010: 4].

Щоб учні змогли повністю відчувати масштабність звертання І. Драча до найгостріших проблем сучасності, побачити драматизм світосприймання автора та багатство розкутих художніх форм з динамікою експериментаторства, експресією, красою і витонченістю лексики та стилістики, вказати на загальний високий інтелектуальний і естетичний потенціал митця, рекомендуємо перший урок в 11-му класі, присвячений творчості І. Драча, розпочати з виразного читання віршів, пояснення ключових образів, уведення учнів методом «занурення» в густометафоричний і самобутній художній світ поета. Епіграфом до цього уроку доцільно було б використати слова самого поета із прологу до поеми «Смерть Шевченка»: *Художнику – немає скутих норм. / Він – норма сам, він сам в своєму стилі* [Драч I 2006: 14].

Адже, як стверджує Дмитро Павличко у своїй післямові з промовистою назвою «На рівні вічних партитур» до трьохтомного видання творів І. Драча [Драч I 2010: 319], саме ці слова «слід пам'ятати, читаючи його твори, потрібно знати, що він зробив нормою поезії багато понять і явищ, які до того перебували за межами мистецької краси, що він виробив свій неповторний метафоричний спосіб мислення, стиль, котрий можна роками досліджувати й розгадувати, але неможливо збагнути до кінця» [Драч I 2010: 319].

Вважаємо, що доцільно розпочати урок із читання поезії «Балада про соняшник», наголосивши на словах: *«Поезіє, сонце моє оранжеве! / Щомиті якийсь хлопчисько / Відкриває тебе для себе, / Щоб стати навіки соняшником»* [Драч I 2010: 28].

І долучити сюди низку поезій, добираючи найбільш художньо досконалі. Почати можна, приміром, із віршів «про кохання», адже ця тема для учнів 11-го класу чи не найзлюбоденніша. Тож варто просто почитати гарні вірші, і хай вони роблять свою вдячну справу: «Фіалковий етюд», «Лебединий етюд», «Етюд кохання», «Балада про хула-хуп», «З пісні пісень», «Етюд – копія записки», «Вечірня акварель», «Закохані під дощем», «Орлина балада», «Балада про мою дівчину», «Лист конозисті дівчини», «Березневий чад», «Лягають зорі навznak, як і ми», «Поема для жіночого голосу», «Твої губи впізнав я у ній»,

«Неназваний у пісні» та ін. Аналізуючи твори поета, розвиваємо творчі здібності учнів – рубрика. З цією метою використовуємо рубрику **Поміркуйте**: В чому полягає новаторство митця в жанрі балади? Визначте роль засобу іронії у баладі «Крила». Як у баладах поета відображено ментальність українців? У чому виявляється національний характер балад Драча? З якою метою простих хліборобів поет називає Ван-Гогами та Сар'янами?

Цьому сприяє рубрика *«Аналізуємо твір»*: Які жанрові різновиди балади ви знаєте? З'ясуйте тему, ідею «Балади про соняшник» Івана Драча. Схарактеризуйте художню функцію композиції. Які засоби змалювання головного образу твору застосував поет? Яким зображується персонаж? Що відкриває хлопець у світі щомиті? Прокоментуйте відповідні рядки твору. З якою метою митець написав твір верлібром? З'ясуйте особливості поезики «Балади про соняшник». У чому полягає національний характер твору?

Якщо учні класу цікавляться модерною поезією, то варто було б завчасно запропонувати їм вивчити ці вірші напам'ять або, принаймні, для вдумливого виразного читання, і почати урок із того, що учні по черзі прочитають ті поезії, які найбільше припали їм до вподоби. А підсумувати можна узагальненою характеристикою інтимної лірики поета. В ній постає різноплановий і внутрішньо цілісний ліричний герой, котрий то молодечо зізнається в не зовсім «святих» підсвідомих порухах («Березневий чад»), у парубоцьких одчаякуватих учинках («Весільна мелодія»), а то раптом відчуває незахищеність перед «сонячно-гірким» медом («Дівочі пальці»), то створює своєрідну «оду кохання» («Етюд кохання»): *«Кохати – нові землі відкривати, / Ньюанси свіжі і відтінки нові. / Кохати – це щомиті дивуватись, / Це – задихатись з подиву – любові. / Це припадати до джерел незнаних / Ідикої жаги не втамувати. / Порушувати дивовижні плани, / А потім дивовижніші сплітати, / Кипіти і згоряти од розлуки / І все спізнати, все знайти в любові – / Шалене щастя і пекельні муки / Коли не маєш риб'ячої крові»* [Драч І 2010: 33].

Серпанок таїни, недоказування, поезика безсюжетної передачі напівзашифрованого ходу сердець оповивають утаємничені інтимні подробиці; а водночас, як-от у «Лебединому

етюдів», сугестивна (навіювальна) образна канва, баркарольна музика вірша не випускають уяви читача-«співтворця» з полону елегантних інтонацій зачарованого напівсну: *«З твого чистого ставу між лататтям та Оріонами / Ти лебідкою плинеш у безкресі мої моря... / Пахнуть роси і руки. Пахнуть думи твої дитинні. / В серці плавають лебеді. Сонно пахне весло» [Драч I 2010: 32]*.

Прагнучи максимально активізувати закладену в слові пам'ять органів зору, слуху, дотику, смаку, відчуваючи їх недосконалість у відтворенні безмежного розмаїття людських почувань, поет, особливо у ранній ліриці, вдається до художньої синестезії – одночасного поєднання-переплетіння візуальних, слухових, дотикових, нюхових образів. / У творчості раннього І. Драча можна знайти і відверто еротичні образки («Двоє в пшениці», «Двадцять вісім»), однак народнопоетичне світовідчуття («Орлина балада»), обізнаність із шедеврами світової лірики («З пісні пісень») не зраджують поета в своїх основах.

«Ой леле – березневий чадить чад...», – ніби аж розпачливий «старосвітський» вигук наприкінці зухвалих звірянь ліричного героя («Березневий чад»). «І дим в очах вже туманець – не чад», – то серпневе вслухання в дивовижну злагоженість небес і долі з біострумами жіночої душі («Жінки і лелеки»): *«Ця дивна злагоженість і небес, і долі – / Лелечих вогких крил, жіночих білих рук. / Куди ж тебе несе, таку золоточолу? / Усі жінки летять. І світ летить навкруг [Драч I 2010: 116]*. Так досягається єдність і суперечливість «земного» й «небесного», досвідом сучасних стосунків перевіряються на міцність давні моральні підвалини. Діє своєрідний закон: чим багатший інтимний лад душі позбавленого ханжування ліричного героя, чим переконливіше відтворюється внутрішній світ ліричних персонажів, тим більша довіра читача, «співтворця» до органічно притаманних тому ладів, тому світові благородних прагнень, громадянських поривань.

Другий урок пропонуємо відвести стислому викладові біографії митця та характеристиці раннього етапу його творчості, основних рис поетики, тематики і проблематики цього періоду: *«Навіщо я? Куди моя дорога? / І чи моя тривога проросла / Од сивої печалі Козерога / В глевке болото рідного села?» [Драч I 2006: 25]* – такими нелегкими запитаннями вимучується герой поеми «Ніж у

сонці». Оpubлікована 18 серпня 1961 р. з передмовою Івана Дзюби на шпальтах «Літературної газети» (тодішня назва «Літературної України»), ця «феєрична трагедія» (авторське початкове визначення жанрової модифікації) викликала цілу зливу найсуперечливіших відгуків, а зрештою ознаменувала появу в нашій літературі яскраво неповторного таланту. Цікаво, що навіть Максим Рильський, який загалом овально ставився до новаторських шукань молодого поповнення літераторів і підтримав їх у статті «Батьки і діти», не все сприйняв у метафоріці «дітей».

Сьогодні ж майже «неозброєним оком» бачимо, що то ніяка не «красива загадковість», а якраз одна з найхарактерніших рис поетики раннього Драча – відтворення в контрастних образах драматизму світосприймання людини, що, як ніколи, реально відчула свою належність до космічного буття, до вселенського безміру, світового розуму, а відтак ще більше – і свою нерозривну єдність із земною колискою. Ліричний герой тієї ранньої віршованої трагедії замислюється над найголовнішим: *«Що маю нести в сиві сині далі? / Пиєничну ласку в молодих руках / Чи чорний дим водневих вакханалій, / Що серце їсть п'яти материкам?»* [Драч I 2006: 25]. Пройшовши крізь випробу і спокуси, відринувши «вічного чорта» сумнівів, він вирушає рятувати сонце правди, найсвітліших поривань: *«На золотім щиті палаючого Сонця / Умру я переможцем. / Прощайте!»*. [Драч I 2006: 39]. Отаким може бути своєрідний «епіграф» до уроку (як і до творчості митця загалом).

Із поеми «Ніж у сонці» варто прочитати вголос художньо найдосконаліший фрагмент – «Божевільна, «Врубель і мед, «Українські коні над Парижем» [Драч I 2006: 30]. А далі – штрихи біографії з ілюстративним матеріалом.

Таким чином, розглядаючи психологічний аспект сприйняття творчості І. Драча з учнями, звернемо увагу на незвичайну заглибленість поета у слова; звернення до правічних пантеїстичних образів, що нагадують читачеві про одвічний смисл життя і вічності; прославлення місця, де народжується, росте, живе і помирає людина, залишаючи по собі слід; звернення до фольклорних витоків, духовних основ народу.

Отже, робота над поетичними творами в школі є надзвичайно складним і відповідальним чинником формування

читацької культури юнацтва. В першу чергу, на відміну від епосу і драми, лірика вирізняється самою природою емоційного впливу на читача; в її основі лежить надзвичайна довірлива відкритість у бесіді з читачем про засадничі людські цінності або про те, що їх руйнує. «Ліричні твори – це згустки художніх образів. У них кожне слово і фраза набувають вагомого звучання і майже не піддаються розчленуванню, перекладу на мову понять. Підміна образів ліричних творів логічним міркуванням, констатацією фактів спотворює їхній зміст, бо простий переказ ліричного вірша перетворюється на звичайну інформацію довідкового характеру. Художні твори слід аналізувати під кутом зору основної ідеї твору. Форма вірша допомагає вичленити абстрактну ідею. Для читача важливо не тільки збагнути поетичну ідею, а й простежити, як виражає її поет», – стверджують вчені-методисти С. Пультер та А. Лісовський [С.Пультер С, Лісовський А. 2004: 72]. Тому на першому місці в ході вивчення лірики є формування вмінь вслуховуватися в текст, зміст, вчитуватися в нього. Під цим кутом зору поезія І. Драча, представлена сучасною шкільною програмою, дає багатий матеріал.

Література: *Бахтин 1975:* Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет / Бахтин М. М. – М.: Художественная литература, 1975. – 502 с.; *Драч 2006:* Драч І. Ф. Поеми / упорядкув. та післямова А. Ткаченка; Передм. М. Жулинського / Драч І. Ф. – К.: Генеза, 2006. – 512 с.; *Драч І. Ф. 2010:* Драч І. Ф. Твори у трьох томах. – Том 1: Вірші та поеми. – К.: Фенікс, 2010. – 336 с.; *Ільницький 1986:* Ільницький М. «Так прагнеться точнішим бути в слові...»: Поезія І. Драча останніх років / М. Ільницький // Рад. Літературознавство. – 1986. – № 4. – С. 15-25; *В.О. Казакова 2001:* Драч І. Поезія. Чорнобильська мадонна: Посібник для 11 класу / Автор-укладач В.О. Казакова. – Харків: Ранок, 2001. – 48 с.; *Копистянська Нона 2005:* Копистянська Нонна Хомівна. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. – Л.: ПАІС, 2005. – 368 с.; *Літературознавча енциклопедія 2007:* Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита); *Літературознавчий словник – довідник 2006:* Літературознавчий словник – довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 С. (Nota Bene); *Пультер С, Лісовський А. 2004:* Пультер С, Лісовський А. Методика викладання української літератури. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 144 с.; *Українська література. 5-11 класи 2009:* Українська література. 5-11 класи. Програма для загальноосвітніх

навчальних закладів. – К.: Генеза, 2009.; Ткачук М.П. Українська література. Підручник для 11 класу. Профільний рівень. – К.: Освіта, 2011.

В статье рассматривается методика изучения творческого задела И. Драча в школе, предлагаются новейшие педагогические приемы анализа его текстов, что их предусмотрено школьной программой. Акцентируется психолого-педагогический аспект восприятия творчества поэта, этапы изучения, специфика аналитической работы над текстом.

Ключевые слова: *школьная программа, художественный мир, аспект восприятия, аналитическая работа, национальная модель, жанр, поэтика, структура произведения.*

Микола Ткачук, проф. (Тернопіль)

УДК 821. 161. 2 – 31

ББК 84. 4 УКР

Байкарська спадщина Левка Боровиковського

У статті досліджено тематику, жанрову своєрідність байкарського дискурсу Левка Боровиковського. Особлива увага звертається на художню майстерність письменника, який добирав влучні приказки і прислів'я, фольклорні звороти, що дозволило йому змалювати комедію життя тодішньої України. Витончена українська мова, лапідарність байок-прибаюток, викриття порків життя, дотепний гумор визначають жанрову своєрідність байок поета.

Ключові слова: *байка, байка-прибаютка, тематика, сюжет, композиція, лапідарність стилю, гумор, художня майстерність.*

Mykola Tkachuk Inheritance of fabulist Levko Borovikovsky

The subject, genre originality of discourse of fabulist Levko Borovikovsky are explored in the article. The special attention is paid to artistic mastery of writer which gathered additionally the well-aimed saying and proverbs, folk-lore phrases, that allowed to him to represent the comedy of life of that time in Ukraine. Refined Ukrainian short fabulous catching stories, exposure of vices of life, determine witty humour genre originality of fables of the poet.

Keywords: *fable, , theme, subject, composition, brevity of style, humour and artistic mastery.*